

**Το χιούμορ στον Παπαδιαμάντη: Το διήγημα «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο»**

**μεταφρασμένο στη Νεοελληνική για παιδιά και νέους.**

**Νικολέττα Κόρκα,**

Διδάκτωρ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης<sup>1</sup>

nikolkorka@nured.auth.gr

**Περίληψη**

Τις τελευταίες δεκαετίες γινόμαστε μάρτυρες ενός νέου λογοτεχνικού φαινομένου στον δυτικοευρωπαϊκό κόσμο: της μετάφρασης κλασικών έργων λογοτεχνίας, αρχικώς αποτεινόμενων σε ενήλικο κοινό, για παιδιά και νέους. Στη χώρα μας, ένας από τους πολυμεταφρασμένους ενδογλωσσικά συγγραφείς στη Νεοελληνική για τους μικρούς αναγνώστες είναι ο Παπαδιαμάντης. Οι εκδοτικές προσπάθειες μαρτυρούν ότι η ανάγνωση και, επομένως, η μελέτη του έργου του Παπαδιαμάντη είναι σημαντική ακόμη και σήμερα, εκατό και πλέον έτη μετά τη συγγραφή του. Επιπροσθέτως, ένα στοιχείο της γραφής του, που έχει απασχολήσει ελάχιστα τους ερευνητές του, παρότι διάχυτο στο έργο του, είναι το χιούμορ. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η συγκριτική εξέταση του διηγήματος «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο» και των μεταφράσεών του στην νεοελληνική για παιδιά και νέους, ώστε να εντοπιστούν τυχόν μεταφραστικές παρεμβάσεις, ειδικότερα στα σημεία εκείνα, που αποδίδονται με σαρκαστική διάθεση από τον συγγραφέα και, πιθανώς, ως εκ τούτου, να φέρουν ανοίκεια για τους σημερινούς μικρούς αναγνώστες πολιτισμικά τεκμήρια. Υλικό μελέτης θα

---

<sup>1</sup> «Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου ερευνητικού δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας» (MIS-5000432), που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ)»

αποτελέσουν οι μεταφράσεις των οποίων η πρώτη έκδοση χρονολογείται τα τελευταία είκοσι χρόνια. Οι κοινές στρατηγικές, τεχνικές και στοχεύσεις ανάμεσα στη διαγλωσσική και ενδογλωσσική μετάφραση, καθώς, επίσης, η έλλειψη αυτόνομου θεωρητικού μοντέλου μελέτης για την ενδογλωσσική μετάφραση μας οδηγούν στην υιοθέτηση μεθοδολογικών εργαλείων που προτείνει η διαγλωσσική μετάφραση.

**Λέξεις κλειδιά:** ενδογλωσσική μετάφραση, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Στο Χριστό στο Κάστρο, μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία, διασκευές για παιδιά και νέους, μετάφραση κλασικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους.

### **Abstract**

In the last decades we have witnessed a new literary phenomenon in the Western European world: the translation of classic literary works, for children and young people, but which were initially written for an adult audience. In Greece, one of the most intralingually translated authors into Modern Greek for young readers is Papadiamantis. These publishing endeavors testify that reading and, thus, studying Papadiamantis' work is important even today, more than a hundred years after its creation. In addition, a pervasive, though poorly studied by his researchers, element in his writing is humor. The aim of the present study is the comparative examination of the short story "Sto Christo sto Kastro" (transl. "Christ at the Castle") and its translations into modern Greek for children and young people, in order to identify any translation interventions, especially in references, attributed with sarcasm by the author and, therefore, possibly loaded with unfamiliar cultural references to today's young readers. The study material will consist of translations that were published for the first time in the last twenty years. The common strategies, techniques and goals shared between interlingual and intralingual translation, as well as the lack of an autonomous theoretical study model

for intralingual translation lead us to adopt the methodological tools proposed by interlingual translation.

**Key-words:** *Intralingual translation, Alexandros Papadiamantis, Stó Christó sto Kastro, translating children's literature, adaptations for children and young people, translation of classic literature for children and young people.*

### **1. Χιούμορ και μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία**

Μεταξύ των σημείων που δημιουργούν αμηχανία στη μεταφραστική διαχείρισή τους είναι η αποτύπωση χιουμοριστικών καταστάσεων, λόγω της ιδιότυπης χρήσης και λειτουργίας του χιούμορ στα διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα (Γαβριηλίδου, 2014: 1). Παρόλη την αδιαμφισβήτητη συμβολή του χιούμορ στη λογοτεχνικότητα ενός λογοτεχνικού έργου και την επίδρασή του στη ψυχολογία του αναγνώστη, θεωρείται ένα από τα στοιχεία που αποτελούν «σπαζοκεφαλιά» για τους μεταφραστές κατά τη μετάφραση λογοτεχνικών έργων για ανήλικους αναγνώστες. Η δυσκολία έγκειται στη διαφορετική πρόσληψη του κωμικού στοιχείου από μια συγκεκριμένη πολιτισμική και ηλικιακή ομάδα σε σχέση με μια άλλη. Ο μεταφραστής οφείλει να συνειδητοποιήσει εάν ο αναγνώστης του πολιτισμού-στόχος μπορεί να αντιληφθεί το χιούμορ και αν η περιγραφόμενη χιουμοριστική κατάσταση θα λειτουργήσει με τον ίδιο τρόπο σε ένα διαφορετικό γλωσσικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Xeni, 2006: 64). Σε δεύτερο επίπεδο, η Janice Alberghene (1989: 223) αναφέρει ότι η ενήλικη σκέψη αναφορικά με το χιούμορ στην παιδική λογοτεχνία είναι γενικώς αόριστη και πέφτει σε ολισθήματα. Αυτή η διαπίστωση συνδέεται στενά με το γεγονός ότι η ενήλικη σκέψη είναι μεταβλητή ακόμη και για την ίδια την παιδική λογοτεχνία, αλλά και με την παιδική ηλικία εν γένει. Ακόμη, η αντίληψη του τι καθιστά χιούμορ διευρύνεται, εξελίσσεται ή μεταλλάσσεται από τη μια κοινωνική περίοδο στην άλλη και προσλαμβάνει

διαφορετικές νοηματικές αποχρώσεις σε κάθε διαφορετικό γεωγραφικό και χρονικό πλαίσιο (ενδεικτικά: Attardo 2000: 821, Κανατσούλη 1993: 30).

Η αύξηση του ενδιαφέροντος μελέτης απόδοσης του χιούμορ στην παιδική μεταφρασμένη λογοτεχνία εκπορεύεται σε σημαντικό βαθμό από τη μετατόπιση του διεθνούς ερευνητικού ενδιαφέροντος από την εξέταση του κειμένου-πηγή στο παραγόμενο κείμενο-στόχος και στη σχέση του με την πολιτισμική του πραγματικότητα (Κόρκα & Γαβριηλίδου, 2018: 190). Ειδικότερα, μελέτες σχετικά με τη μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία (ενδεικτικά Lathey, 2006, 2010; Meek, 2001; Oittinen, 2000; O' Sullivan, 2010; Pinsent, 2006), καταλήγουν ότι η μετάφραση είναι αποτέλεσμα ιδεολογικών περιορισμών, παιδαγωγικών σκοπιμοτήτων και γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων. Οι όποιες διασκευαστικές παρεμβάσεις οφείλονται σε ένα σύνολο από παράγοντες που επενεργούν κατά τη διάρκεια της μεταφραστικής πράξης και καθοδηγούν τις μεταφραστικές επιλογές. Αυτοί οι παράγοντες σχετίζονται γενικότερα με την ιδεολογία του πολιτισμού-στόχος, την ιδεολογία του μεταφραστή ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και την πολιτική του εκδοτικού οίκου ως επιχειρηματικής μονάδας (Γαβριηλίδου, 2018).

Το χιούμορ, όμως, μπορεί να εναπόκειται και στο ύφος του κειμένου ή σε συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές του συγγραφέα. Η χρήση, για παράδειγμα, άσεμνης γλώσσας, προσβολών, λογοπαιγνίων, ορθογραφικών λαθών ή, ακόμη, και η χρήση αργκό γλώσσας στην παιδική λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσουν πηγή χιουμοριστικής διάθεσης στο ανάγνωσμα για ανηλίκους. (O' Sullivan, 2010: 213). Οι κανόνες του σχολείου και οι οδηγίες των γονέων και των δασκάλων, όσον αφορά την ευπρέπεια στην καθημερινή συμπεριφορά, δεν αφήνει περιθώρια στους ανηλίκους για χρήση τέτοιας γλώσσας, υπό την επίβλεψή τους, τουλάχιστον. Επομένως, η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού βιβλίου που προβαίνει σε χρήση αυτής της «απαγορευμένης» γλώσσας

αποτελεί άμεσα πηγή γέλιου και τρόπο διαφυγής από ενήλικες νόρμες και περιορισμούς. Ένα παραστατικό παράδειγμα, χρήσης τέτοιου είδους γλώσσας αποτελεί το βιβλίο *The Book Thief* (μτφρ. *Η κλέφτρα των βιβλίων*) του Markus Zusak. Όχι μόνο χρησιμοποιεί τις προσβολές, οι οποίες εκτοξεύονται διά του στόματος συγκεκριμένων χαρακτήρων, ενήλικων και ανήλικων, και τους σκιαγραφεί μέσα από αυτές, αλλά δίνει την ακριβή μετάφραση και οδηγίες προφοράς στους αγγλόφωνους αναγνώστες του, εφόσον πρόκειται για γερμανικές λέξεις: "In the case of Saumensch, it serves to castigate, berate, or plain humiliate a female. Saukerl (pronounced "saukairl") is for a male. Arschloch can be translated directly into "asshole." [μτφρ. «Στην περίπτωση της λέξης Saumensch, χρησιμοποιείται για να προσβάλλει, επιπλήξει ή απλά να ταπεινώσει μια γυναίκα. Η λέξη Saukerl (προφέρεται ως «saukairl») χρησιμοποιείται για τους άνδρες. Το Arschloch μπορεί να μεταφραστεί απευθείας ως «μαλάκας»]. (Κόρκα, 2018: 8). Η επιλογή αυτή του συγγραφέα, όχι μόνο προσθέτει χιουμοριστική διάθεση, αλλά εμπλέκεται και σε ενός είδους διάλογο με τους ανήλικους αναγνώστες του, εφόσον ως ένας άλλος σκανδαλιάρης φίλος τους, τους προτρέπει να «παρεκτραπούν» και να αψηφήσουν την ενήλικη αυθεντία προφέροντας «κακές» λέξεις. Η συγγραφική αυτή επιλογή έγινε σεβαστή και διατηρήθηκε κατά τη μετάφραση του βιβλίου τόσο τη γαλλική όσο και στην ελληνική γλώσσα (Κόρκα, 2018: 8-9).

## **2. Το χιούμορ στον Παπαδιαμάντη**

Το κωμικό στοιχείο στον Παπαδιαμάντη, παρότι διάχυτο στη σκιαγράφηση χαρακτήρων, στους διαλόγους και στα αφηγηματικά μέρη, μέσω προσωπικών αιχμηρών σχολίων του συγγραφέα, δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς ανάλυσης από τους μελετητές του. Αυτό, πιθανώς οφείλεται στο γεγονός ότι η αυστηρότητα της γλώσσας του δεν επέτρεπε συχνά την ανάδειξή του. Όπως με πολύ ενδιαφέρον παρατηρεί ο Ηλίας Παπαδημητρακόπουλος (1992: 68), μολονότι «Ο

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, στα διηγήματά του, κάνει συχνή και άγρια χρήση του χιούμορ [...]], «σε ολόκληρη την παπαδιαμαντική βιβλιογραφία βρίσκουμε ουσιαστικά ένα μόνο άρθρο με τίτλο «Τὸ χιούμορ τοῦ Παπαδιαμάντη». Εγράφη το 1919 από τον Στέφανο Δάφνη, και δημοσιεύτηκε σε τρεις συνέχειες στο περιοδικό Βωμός». Το σκωπτικό στοιχείο στον Παπαδιαμάντη σε μεγάλο βαθμό απαντάται σε λανθάνουσα μορφή πίσω από τις λέξεις και εκδηλώνεται μέσα από κάποιους στίχους, προσωνύμια ή σχόλια, δυναμιτίζοντας την αφήγηση και αποφορτίζοντας τον αναγνώστη από την εξιστόρηση τραγικών γεγονότων που βρίσκουν τους ήρωές του (Καμπατζά, 2011: 9).

Σύμφωνα με τον Στέφανο Δάφνη (2005: 104), το σκωπτικό και χιουμοριστικό στοιχείο είναι τόσο καυστικό και διάχυτο στο έργο του Παπαδιαμάντη, ώστε μερικά από τα διηγήματά του αποτελούν τέλεια ευθυμογραφήματα, χρωματίζοντας μια κατ' επίφαση απλή και συνηθισμένη ιστορία από την καθημερινή ζωή. Γι' αυτό, «εάν θέλαμε να ζητήσουμε τ' αντίστοιχο στην παγκόσμια φιλολογία, ο Παπαδιαμάντης, στα διηγήματα αυτά, είναι ο Μαρκ Τουαίν της Ελληνικής λογοτεχνίας» (Δάφνης, 2005: 104). Και, όπως ακριβώς το χιούμορ του Τουαίν φαίνεται να μην γίνεται αντιληπτό ή να μην χαίρει της ίδιας εκτίμησης από αναγνώστες εκτός των Αμερικανών συμπατριωτών του, με τον ίδιο τρόπο το χιούμορ του Παπαδιαμάντη φαίνεται πως στοχεύει στον πυρήνα της καρδιάς του Έλληνα της εποχής του, βγαλμένο από τη μυρωδιά και υφή του 19<sup>ου</sup> αιώνα.

Η χρήση της σάτιρας μέσα στο έργο του Παπαδιαμάντη έχει πολλαπλές λειτουργίες. Αρχικά, λαμβάνει ηθικοπλαστικό ρόλο, καθώς μέσα από τη σάτιρα ο συγγραφέας υπεισέρχεται σε έναν εσωτερικό διάλογο με τον αναγνώστη, με στόχο την αναδόμηση του χαρακτήρα του τελευταίου, έναν στόχο που προσπαθεί εξάλλου να επιτελέσει με το σύνολο του έργου του. Μια δεύτερη λειτουργία είναι να ελαφρύνει τη ψυχική

δέσμευση του αναγνώστη από την τραγική μοίρα των καθημερινών λαϊκών ηρώων του έργου του. Μια τρίτη λειτουργία έγκειται στην άσκηση κριτικής στα κακώς γενόμενα που εντόπιζε ο συγγραφέας σε κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς της εποχής του (Καμπατζά, 2011: 9-11).

Τους τρόπους έκφρασης της σάτιρας μέσα στο έργο του τους βρίσκουμε μέσα από τη λεπτή ειρωνεία, που υπάρχει απρόσμενα για να διαταράξει συχνά το τραγικό τέλος του διηγήματος. Με την ειρωνεία εκτονώνεται το βαρύ κλίμα που δημιουργεί ψυχογραφικά ο συγγραφέας και προσθέτει εμβόλιμα και με καυστικό τρόπο διάφορα κοινωνικοπολιτικά σχόλια, ώστε να αποστρέψει το βλέμμα του αναγνώστη από την τραγική τύχη του ήρωα έστω για λίγο. Η σάτιρα και τα σκωπτικά σχόλια εκφράζονται συχνά δια του στόματος των ηρώων σε διαλογικά μέρη, είτε μέσω της γλωσσικής δεινότητας του συγγραφέα και την γλωσσοπλαστική κατασκευή προσωνυμίων και τοπωνυμίων, τα λογοπαίγνια και την παράφραση λέξεων, την ποιητική χρήση εκφράσεων και μεταφορών (Καμπατζά, 2011: 9-11).

Το αβίαστο χιούμορ του Παπαδιαμάντη, σύμφωνα με τον Στέφανο Δάφνη (2005: 103), διαφαίνεται περισσότερο στα διαλογικά μέρη διαποτισμένα με μια τόσο λεπτή ειρωνεία στον ανεπιτήδευτο λόγο των λαϊκών ανθρώπων που περνάει σχεδόν απαρατήρητη. Το σκιαθίτικο ιδίωμα γίνεται όργανο στα χέρια του Σκιαθίτη συγγραφέα, ο οποίος μέσω αυτού μας τοποθετεί στον χωροχρόνο της αφήγησης, μας πληροφορεί για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ηρώων του και σκιαγραφεί τον χαρακτήρα τους. Ακόμα, ζωντανό του όργανο είναι οι παροιμίες, τις οποίες τοποθετεί με αξιοθαύμαστη ευκολία. Πρόκειται για δίστιχα δηλαδή αποσπάσματα από μια στροφή ενός τραγουδιού ή από τη Γραφή και τα θρησκευτικά κείμενα, τα οποία δυναμώνουν τη διήγηση και δίνουν στο διάλογο τη φυσικότητα εκείνη που χαρακτηρίζουν τη γραφή του Παπαδιαμάντη (Δάφνης, 2005: 103).

Χιουμοριστικό στοιχείο στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, ακόμη, συνιστούν και διάφορες, πολιτισμικές και κοινωνικές αναφορές αποδιδόμενες, όμως, με στηλιτευτική διάθεση. Ο συγγραφέας συχνά ασκεί κοινωνική κριτική στην πολιτική και κυβερνητική εξουσία, τη διαφθορά, την ασυνειδησία και αδιαφορία των κρατικών λειτουργών (Καμπατζά, 2011: 18). Τα αποτελέσματα των πράξεών τους είναι απροκάλυπτα, ειδικά σε ένα αποκεντρωμένο μέρος, όπως είναι η Σκιάθος και οι άνθρωποί της, οι καθημερινοί, δηλαδή, μεροκαματιάρηδες.

### **3. Ο Παπαδιαμάντης για παιδιά και νέους**

Τις τελευταίες δεκαετίες ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα νέο λογοτεχνικό φαινόμενο στον δυτικοευρωπαϊκό κόσμο, τη διασκευή και μετάφραση κλασικών λογοτεχνικών έργων, τα οποία αρχικώς, στην πρωτότυπη μορφή τους, απευθύνονταν κυρίως σε ενήλικο αναγνωστικό κοινό, σε έναν πιο σύγχρονο γλωσσικό κώδικα για παιδιά και νέους. Αναφορικά με τη χρησιμότητα των διασκευών, η μορφωτική λειτουργία τους συνίσταται στη μετάδοση γνώσεων και συμπυκνωμένης σοφίας, καθώς και στη διατήρηση διαχρονικών πολιτισμικών αξιών, ιδίως όταν πρόκειται για έργα της κλασικής λογοτεχνίας. Ειδικότερα στην περίπτωση έργων του εθνικού λογοτεχνικού κανόνα, οι διασκευές για παιδιά λειτουργούν αφενός ως συνδετικός κρίκος με την εθνική κληρονομιά και αφετέρου ως μέσα ευκολότερης πρόσβασης στο πρωτότυπο αργότερα. Υπάρχει βέβαια πάντα ο κίνδυνος να παραμείνει ο νεαρός αναγνώστης στο διασκευασμένο έργο και να μην ανατρέξει ποτέ στο πρωτότυπο ή ακόμη χειρότερα να μην καταλάβει ότι πρόκειται για διασκευή, ιδίως εάν δεν αναφέρεται αυτό πουθενά στο διασκευασμένο έργο (Αγγελή, 2014: 22). Και εφόσον η σημερινή θεώρηση του κόσμου του σύγχρονου ανήλικου αναγνώστη διαφέρει από τη θεώρηση του κόσμου των συγχρονικών αναγνωστών των κλασικών έργων λογοτεχνίας, η μεταφήγηση τους οφείλει να εκσυγχρονιστεί προκειμένου να μπορέσει ανταποκριθεί στην

πολυπλοκότητα των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών. Με αυτή τη λογική, η προσθήκη εικόνων σε ένα κείμενο που δεν προοριζόταν αρχικά για εικονογράφηση συνιστά ένα είδος αφηγηματικού του εκσυγχρονισμού. Κατά συνέπεια, σε μια εικονογραφημένη διασκευή για παιδιά, η εικονογραφική μετα-αφήγηση της αρχικής ιστορίας πραγματοποιείται παράλληλα με την κειμενική επαναφήγησή της (Αγγελή, 2014: 23). Με την ίδια λογική λειτουργεί η τακτική της αναμετάφρασης από διαφορετικούς εκδοτικούς οίκους. Η Gillian Lathey (2010:161) σχολιάζοντας το φαινόμενο των αναμεταφράσεων αναφέρει ότι ο λόγος που μεταφράζονται εκ νέου, ξανά και ξανά, τα παλιά αγαπημένα μας έργα έγκειται σε σημαντικό βαθμό στη στρατηγική μάρκετινγκ των εκδοτών. Οι καινούργιες μεταφράσεις των παλαιών αγαπημένων μας πρωτότυπων έργων δεν αποτελούν απαραίτητα βελτιωμένες μεταφράσεις, αλλά είναι αγοραστικά πιο ελπιδοφόρες συγκριτικά με τις παλαιότερες, οι οποίες δεν είναι πλέον κερδοφόρες.

Ο Παπαδιαμάντης αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα Ελλήνων συγγραφέων που έχουν μεταφραστεί ενδογλωσσικά στη Νεολληνική γλώσσα και έχουν προσαρμοστεί προκειμένου να αποτελέσουν κατάλληλο ανάγνωσμα για ανήλικους αναγνώστες. Η ενδογλωσσική μετάφραση, η μετάφραση δηλαδή κειμένων ενός συγκεκριμένου γεωγραφικά, γλωσσικά και πολιτισμικά συστήματος στη νεότερη γλωσσικά μορφή τους, γεφυρώνει το τότε με το τώρα και διατηρεί την πλούσια κειμενική ιστορία του συγκεκριμένου συστήματος (Καργιώτης, 2017: 16). Ερευνητικά έχει διερευνηθεί ελάχιστα η περίπτωση της ενδογλωσσικής μετάφρασης από τον ένα γλωσσικό κώδικα σε έναν άλλο στο ίδιο, όμως, πολιτισμικό πλαίσιο. Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση ότι τόσο στην ενδογλωσσική όσο και στη διαγλωσσική μετάφραση υιοθετούνται ίδιες στρατηγικές, οι οποίες στοχεύουν στη διασφάλιση της κατανόησης του νοήματος από τον πολιτισμό-στόχος (Korning-Zethsen, 2009: 808) Τεχνικές, όπως οι προσθήκες, παραλείψεις, παραφράσεις, κ.ά. όχι μόνο συναντιούνται

και στα δύο είδη μετάφρασης, αλλά στην ενδογλωσσική εμφανίζονται σε εκτενέστερο βαθμό (Korning-Zethsen, 2009: 808). Η τεχνική, όμως που θεωρήθηκε, τεχνική-κλειδί στην ενδογλωσσική μετάφραση από την Korning-Zethsen είναι η απλοποίηση (simplification) (βλ. και Ersland, 2014: 17) και ο τρόπος με τον οποίο υιοθετείται από τους μεταφραστές εξαρτάται από τέσσερις παραμέτρους: τη γνώση, τον χρόνο, τον πολιτισμό και την έκταση (Korning-Zethsen 2009: 806-807).

#### **4. Στόχος, υλικό μελέτης και μεθοδολογικές παρατηρήσεις**

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η συγκριτική εξέταση του διηγήματος «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο» του Παπαδιαμάντη και των μεταφράσεών του στην Νεοελληνική για παιδιά και νέους, ώστε να εντοπιστούν τυχόν μεταφραστικές παρεμβάσεις. Πιο συγκεκριμένα, το ερευνητικό μας ενδιαφέρον θα εστιαστεί στο χιούμορ και στα σημεία, όπου στο πρωτότυπο κείμενο εκφύεται το σκωπτικό στοιχείο. Τα σημεία αυτά υποθέτουμε ότι θα αποτελέσουν μεταφραστικά διλήμματα για τους μεταφραστές, εφόσον απεικονίζουν μια πολιτισμικά ανοίκεια για τους ανήλικους αναγνώστες της σύγχρονης εποχής πραγματικότητα.

Παρότι το διήγημα «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο», ενέχει μέσα του το σκωπτικό στοιχείο, δεν αποτελεί μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις διηγημάτων του Παπαδιαμάντη, όπου το χιούμορ αναδεικνύεται έντονα, αβίαστα και διάχυτα. Οι λόγοι επιλογής του μπορούν, αρχικώς, να εντοπιστούν στο γεγονός ότι αποτελεί ένα από τα πιο μεταφρασμένα διηγήματα του Παπαδιαμάντη στη Νεοελληνική για ανήλικους αναγνώστες (μετράει δεκατρείς αναμεταφράσεις, από το 1932, όπου βρίσκουμε την πρώτη προσαρμογή για νέους, έως σήμερα). Ένας δεύτερος λόγος επιλογής μπορεί να βρεθεί στον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται το χιουμοριστικό στοιχείο στο κείμενο-πηγή, ο οποίος είναι αρκετά τυπικός της μορφής που λαμβάνει σε όλο το έργο του

Παπαδιαμάντη. Από τις δεκατρείς αναμεταφράσεις<sup>i</sup> στην παρούσα έρευνα θα ασχοληθούμε με όσες δημοσιεύτηκαν τα τελευταία είκοσι χρόνια, με την αλλαγή δηλαδή της χιλιετίας. Η απόφαση αυτή στηρίχτηκε στην χρονική απόσταση που χωρίζει το πρωτότυπο κείμενο από τις πιο σύγχρονες μεταφράσεις τους. Η απόσταση αυτή, την οποία θα πρέπει να γεφυρώσουν οι μεταφραστές, υποθέτουμε ότι θα τους φέρει απέναντι σε μεγαλύτερα διλήμματα.

Το διήγημα «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο» δημοσιεύτηκε το 1892 στο περιοδικό «Ἑστία», παρόλα αυτά για την παρούσα μελέτη ως κείμενο-πηγή επιλέχθηκε η κριτική έκδοση του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, με τίτλο, *Αλεξάνδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα που κυκλοφόρησε το 1981, 1982, 1984, 1985, 1988 σε πέντε τόμους από τον εκδοτικό οίκο «Δόμος»*. Το συγκεκριμένο διήγημα περιλαμβάνεται στον δεύτερο τόμο. Η έκδοση του Τριανταφυλλόπουλου, ενός μελετητή που έχει εντρυφήσει στο έργο του Παπαδιαμάντη, θα λέγαμε, ότι έχει χαιρετιστεί από το σύνολο του φιλολογικού κόσμου ως έκδοση-ορόσημο για τη μεταφορά του έργου του Σκιαθίτη συγγραφέα σε εμάς, ακριβώς λόγω της πιστότητας και της επιμέλειας των διηγημάτων.

Οι μεταφράσεις, οι οποίες θα αποτελέσουν το υλικό μελέτης μας και που χρονολογούνται τα τελευταία είκοσι χρόνια, είναι τέσσερις στον αριθμό και ανήκουν στους εξής εκδοτικούς οίκους: «Άγκυρα» (2001), «Άτροπος» (2002), «Παπαδόπουλος» (2003) και «Μίνωας» (2011). Το υπό εξέταση διήγημα «Στο Χριστό στο Κάστρο» στις συγκεκριμένες πρώτες εκδόσεις από τους εκδοτικούς οίκους βρίσκεται όχι ως αυτοτελής έκδοση, αλλά στο πλαίσιο εκδόσεων ενός συνόλου μεταφρασμένων διηγημάτων του Παπαδιαμάντη στη δημοτική, τιτλοφορημένων είτε ως *Τα Παιδικά διηγήματα* και *Διηγήματα για παιδιά* («Άτροπος» και «Παπαδόπουλος») είτε βάσει της εορταστικής/θρησκευτικής θεματολογίας που αυτά φέρουν (Χριστουγεννιάτικα διηγήματα για τον εκδοτικό οίκο «Άγκυρα» και Χριστουγεννιάτικα και

Πρωτοχρονιάτικα διηγήματα για τον εκδοτικό οίκο «Μίνωας»). Πρόκειται για αναμεταφράσεις, δηλαδή εκ νέου μεταφράσεις προς τη Νεοελληνική από τέσσερις διαφορετικούς μεταφραστές την Κ. Χιωτέλλη, τον Γ. Μπόρα, τον Κ. Πούλο και την Ε. Μ. Σκαρδάση-Διονυσίου.

Η υπόθεση του διηγήματος «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο» αναφέρεται στην προσπάθεια του παπά-Φραγκούλη και των συγχωριανών του να σώσουν δύο κατοίκους του χωριού τους που έχουν αποκλειστεί στο Κάστρο. Αποφασίζουν να ταξιδέψουν διά θαλάσσης με μια βάρκα. Αντιμετωπίζουν, εντούτοις αρκετούς κινδύνους λόγω της βαρυχειμωνιάς, ωστόσο καταφέρνουν να φτάσουν και να τελεσθεί η λειτουργία στο απομονωμένο εκείνο μέρος από τον ιερέα.

Η εξέταση έχει στόχο-κεντρικό προσανατολισμό και αποσκοπεί στον εντοπισμό, την καταγραφή των μετασχηματιστικών μεταφραστικών παρεμβάσεων και την ερμηνεία τους. Η ενδογλωσσική μετάφραση στερείται διακριτού θεωρητικού μοντέλου μελέτης και υιοθετεί θεωρίες και μεθοδολογικά εργαλεία της διαγλωσσικής μετάφρασης, εφόσον σε αυτήν έχει επικεντρωθεί για χρόνια διεθνώς το επιστημονικό ενδιαφέρον. Γι' αυτό και οι σχετικές με την ενδογλωσσική μετάφραση μελέτες υποστηρίζονται από τις θεωρίες της διαγλωσσικής μετάφρασης, εφόσον υπάρχει στενή συνάφεια μεταξύ διαγλωσσικής και ενδογλωσσικής μετάφρασης (Korning-Zethsen, 2009). Καθώς οι Περιγραφικές Μεταφραστικές Σπουδές παρατηρούν και περιγράφουν τα μεταφραστικά γεγονότα και αναζητούν τους λόγους που οδήγησαν σε συγκεκριμένες μεταφραστικές επιλογές, η εξέταση αντλεί μεθοδολογικά εργαλεία από το πεδίο της περιγραφικής μεταφρασεολογίας και της θεωρίας των «Περιγραφικών Μεταφραστικών Σπουδών» (“Descriptive Translation Studies”).

Όπως έχει πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο ο Schleiermacher, μπορούν να διακριθούν δύο ενδεχόμενες μεταφραστικές μέθοδοι/στρατηγικές: «ή ο μεταφραστής αφήνει όσο πιο ήσυχο γίνεται το συγγραφέα και οδηγεί τον αναγνώστη προς τη συνάντησή του ή αφήνει τον αναγνώστη όσο πιο ήσυχο γίνεται και οδηγεί τον συγγραφέα προς συνάντησή του» (στο Berman, 1985: 278-347). Η μία, λοιπόν, μέθοδος είναι η οικειοποίηση (“domestication”) και η άλλη ο ξενισμός (“foreignization”). Ειδικότερα, όμως, στην παρούσα έρευνα, αξιοποιείται το μοντέλο του Göte Klingberg (1986) ως βασικό μεθοδολογικό εργαλείο για τον έλεγχο των πολιτισμικών προσαρμογών. Οι προτεινόμενες τεχνικές από τον Klingberg, κάποιες από τις οποίες προσιδιάζουν στην ξενοποίηση και άλλες προδίδουν μια πιο οικειοποιητική τάση από τον μεταφραστή, αποτέλεσαν εφαλτήριο για τη διερεύνηση και μελέτη των τεχνικών που υιοθετήθηκαν στα υπό εξέταση διηγήματα και είναι οι εξής: α) καταγραφή κάποιας επιπρόσθετης εξήγησης στο μεταφρασμένο έργο, β) αναδιατύπωση, γ) επεξηγηματική μετάφραση, δ) επεξήγηση ενός σημείου του κειμένου σε σημείο εκτός του κειμενικού συνόλου, ε) αντικατάσταση ενός όρου, λέξης, φράσης ή πολιτιστικού στοιχείου με κάποιο ισοδύναμο του πολιτισμού-στόχος, στ) αντικατάσταση ενός όρου, λέξης, φράσης ή πολιτιστικού στοιχείου με κάποιο «περίπου» ισοδύναμο του πολιτισμού-στόχος, ζ) απλοποίηση, η) διαγραφή/παράλειψη, θ) οικειοποίηση (Klingberg, 1986: 18-23).

## 5. Ερευνητικές Παρατηρήσεις

|                                                                                                                                                                                                                                 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| «— Νὰ πῆγαινε τώρα κανένας νὰ λειτουργήσῃ τὸ Χριστό, στὸ Κάστρο, ἐπανελάβεν ὁ ἱερεὺς, θὰ εἶχε διπλὸ μισθό, ποὺ θὰ τοὺς ἔφερνε κι αὐτοὺς βοήθεια. Πέρσι ποὺ ἦταν ἐλαφρότερος ὁ χειμώνας, δὲν πῆγαμε... Φέτος ποὺ εἶναι βαρὺς...» |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

### Πίνακας 1. Απόσπασμα Α.

Αποδέκτες του σαρκασμού του συγγραφέα γίνονται τα ανθρώπινα ελαττώματα, όπως η πονηριά και η κουτοπονηριά. Κωτηριάζει έντονα την ελαφρότητα των συνειδήσεων και κρίνει το ήθος των μη ενάρετων ανθρώπων. Ο παπα-Φραγκούλης υπαινίσσεται

θέληση Θεού, με ηθική και υλική ανταμοιβή των τολμηρών που θα συνδράμουν τους αποκλεισμένους στο Κάστρο (Καμπατζά, 2011: 12-13): «Νὰ πήγαινε τώρα κανένας νὰ λειτουργήσῃ τὸ Χριστό, στὸ Κάστρο [...] θὰ εἶχε διπλὸ μισθό, ποὺ θὰ τοὺς ἔφερνε κι αὐτοὺς βοήθεια. Πέρσι ποὺ ἦταν ἐλαφρότερος ὁ χειμώνας, δὲν πήγαμε... Φέτος ποὺ εἶναι βαρὺς...». Δέχεται, ὁμως, ἄμεσα τὴν υπεκφυγὴ τοῦ Πανάγου: «Καὶ γιατί δὲν κάνει καλὸν καιρὸ ὁ Χριστός, παπά, ἂν θέλῃ νὰ πᾶνε νὰ τὸν λειτουργήσουνε στὴν ἑορτὴ του». Εὖνῳ, λοιπόν, ὁ ιερέας λαμβάνει τὴν ἀπόφαση νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία στους αποκλεισμένους ἐνορίτες στο Κάστρο, ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν υπαγορεύεται μόνο ἀπὸ καλοσύνη καὶ χριστιανικὴ συνείδηση ἀπέναντι στους συντοπίτες του, ἀλλὰ ἀναλογίζεται καὶ τὰ οικονομικὰ οφέλη μιᾶς τέτοιας πρωτοβουλίας.

### Μεταφράσεις:

| «Άγκυρα», 2001,<br>Χιωτέλλη, Κ.                                                                                                                                                                                               | «Άτροπος», 2002, Μπόρας,<br>Γ.                                                                                                | «Παπαδόπουλος» 2003,<br>Πούλος, Κ. | «Μίνωας», 2011,<br>Σκαρδάση-Διονυσίου, Ε.                                                                                                                                                                                      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| — Νὰ πήγαινε τώρα κανένας νὰ λειτουργήσῃ τὸ Χριστό, στο Κάστρο, ξαναμίλησε ὁ ιερέας, θὰ εἶχε διπλὸ μισθό, ποὺ θὰ ἔφερνε καὶ σ' αὐτοὺς βοήθεια. Πέρσι ποὺ ἦταν ἐλαφρότερος ὁ χειμώνας, δὲν πήγαμε... Φέτος ποὺ εἶναι βαρὺς.... | — [...] Ἀν πήγαινε κανεὶς νὰ λειτουργήσῃ τὸ Χριστό στο Κάστρο, θάχε διπλὸ μισθό, εἶπε ὁ παπάς, καὶ θὰ τοὺς ἔδινε καὶ βοήθεια. | —                                  | — Νὰ πήγαινε τώρα κανένας νὰ λειτουργήσῃ τὸ Χριστό, στο Κάστρο, ἐπανελάβε ὁ ιερέας, θὰ εἶχε διπλὸ μισθό, ποὺ θὰ ἔφερνε καὶ σ' αὐτοὺς βοήθεια. Πέρσι, ποὺ ἦταν ἐλαφρότερος ὁ χειμώνας, δὲν πήγαμε... Φέτος, ποὺ εἶναι βαρὺς.... |

**Πίνακας 2. Μεταφράσεις-απόσπασμα Α**

Παρατηροῦμε τὴν υιοθέτηση τριῶν διαφορετικῶν τεχνικῶν ἀπὸ τοὺς μεταφραστὲς κατὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀποσπάσματος στὴν Νεοελληνικὴ γιὰ παιδιὰ καὶ νέους. Στὴν ἐκδοση ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Άγκυρα» σὲ μετάφραση ἀπὸ τὴν Καίτη Χιωτέλλη καὶ στὴν ἐκδοση ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Μίνωας», μεταφρασμένη ἀπὸ τὴν Ελπίδα Σκαρδάση ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι με τὴν τεχνικὴ τῆς διατήρησης, μάλιστα με ἀρκετά

μεγάλη πιστότητα. Διατηρείται ακόμη και η ιδιαίτερη σύνταξη, χαρακτηριστικό του ιδιωματικής ομιλίας του παπά-Φραγκούλη.

Από την άλλη πλευρά, στην έκδοση από τον εκδοτικό οίκο «Άτροπος» και τον Γιώργο Μπόρα παρατηρούμε την απλοποίηση της συγκεκριμένης αναφοράς. Δεν παραλείπονται πληροφορίες ούτε θα λέγαμε ότι χάνεται η αίσθηση του πρωτοτύπου. Παρόλα αυτά, με τη «λείανση» που υφίσταται η αναφορά, εξομαλύνεται η ιδιωματική ομιλία του παπά-Φραγκούλη, ένα χαρακτηριστικό, το οποίο προσδίδει, συχνά στο έργο του Παπαδιαμάντη, χιουμοριστική αίσθηση, αλλά παράλληλα σκιαγραφεί χαρακτήρες. Ο μεταφραστής, πιθανότατα, θεώρησε ότι με την απλοποίηση και συντόμευση του αποσπάσματος, θα μπορέσει ο ανήλικος αναγνώστης να αντιληφθεί ευκολότερα τις αντιθετικές σκέψεις του πρωταγωνιστή, δηλαδή την ανιδιοτέλεια και προσφορά στους συνανθρώπους του από τη μία και το οικονομικό του όφελος από την άλλη.

Τέλος, στην έκδοση από τον εκδοτικό οίκο «Παπαδόπουλος, σε μετάφραση από τον Κώστα Πούλο διαγράφεται πλήρως η αναφορά αυτή, εφόσον θεωρήθηκε ότι πιθανότατα δεν θα γίνει αντιληπτή από τους νεαρούς αναγνώστες.

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>«— Δὲ μοῦ λές, Ἀλεξανδρή, τί θὰ πῇ, τώρα, στὴν καταβασία τῶν Χριστουγέννων, «ὁ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν»; Ποιὸς εἶν' αὐτός, ὁ ἀνυψώσας;<br/>— Νά, ὁ ἀνιψιός σας, ἀπὴντα ὁ κύρ Ἀλεξανδρῆς μὴ ἐννοῶν ἄλλως τὴν λέξιν.»<br/>«— Καὶ τί θὰ πῇ «Σκύλα Βαβυλῶν τῆς βασιλίδος Σιών»; ἡρώτα πάλιν ὁ παπάς.<br/>— Νά, σκύλα Βαβυλῶν, ἀπὴντα ὁ ψάλτης, νομίζων ὅτι περὶ σκύλας πράγματι ἐπρόκειτο».</p> |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

## **Πίνακας 2. Απόσπασμα Β**

Οι παραπάνω χιουμοριστικές αναφορές παρατίθενται την ώρα της θαλασσοταραχής.

Οι ενορίτες και ο ιερέας αποφασίζουν να ταξιδέψουν με καράβι στο Κάστρο για να βοηθήσουν τους αποκλεισμένους συγχωριανούς τους, να τους μεταφέρουν τρόφιμα και να πραγματοποιήσουν τη Χριστουγεννιάτικη λειτουργία στο εκκλησάκι. Ο ιερέας, δεν διστάζει να διασκεδάσει, ακόμη και τη δύσκολη εκείνη στιγμή, με την αγωνία των ενοριτών του, αλλά και με την αγραμματοσύνη τους, Ως ιερέας, έρχεται σε επαφή με

τα εκκλησιαστικά κείμενα, τη γλώσσα τους και το χριστιανικό νόημα που αυτά φέρουν, ενώ ο απλός λαϊκός άνθρωπος της ελληνικής υπαίθρου, παρότι συμμετέχει ευλαβικά στα εκκλησιαστικά μυστήρια, δεν γνωρίζει τη γλώσσα των κειμένων (Ποιος είν' αυτός ο ανυψώσας; «Να, ο ανηψός σας» απήντα ο κυρ Αλεξανδρής»). Για το «σκῦλα» ο Νίκος Σαραντάκος (2017) επισημαίνει: «Ολόκληρη η φράση του Κανόνα είναι: Σκῦλα Βαβυλὼν τῆς Βασιλίδος Σιών, καὶ δορυκτήτον ὄλβον ἐδέξατο, το οποίο μεταφράζεται στη γλώσσα μας: Η Βαβυλώνα δέχτηκε τα λάφυρα της βασιλικής Σιών και τον λεηλατημένο πλούτο της. Είναι λοιπόν «τα σκύλα», τα λάφυρα της Ιερουσαλήμ». Υπάρχει διαφορά τόσο στην ετυμολογία ανάμεσα στις λέξεις «τα σκῦλα»=λάφυρα και «η σκύλα»=θηλυκό του σκύλου όσο και διαφορά στον επιτονισμό, αλλά βέβαια ο ήρωας μας, ο κυρ-Αλεξανδρής, στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν σε θέση να διαβάσει το εκκλησιαστικό κείμενο και, επομένως, να αντιληφθεί την διαφορά ανάμεσα στις δύο λέξεις.

Η παραφθορά της γλώσσας, η αμάθεια και η αφέλεια επικρίνονται και αποτελούν στοιχεία που φαίνεται να ενοχλούν πολύ τον συγγραφέα. Συγχωρεί την αμάθεια των απλών ανθρώπων και υιοθετεί ένα άκακο χιούμορ, αλλά η στάση του διαφαίνεται εντελώς διαφορετική όταν πρόκειται για τους αρμόδιους για την εκπαίδευση ή τη διαφύλαξη της χριστιανικής παράδοσης. Γι' αυτό το λόγο διακωμωδεί τους ευλαβείς που παραφράζουν λόγω αμάθειας τα λόγια του Ευαγγελίου και επικρίνει τους κατ' επίφαση χριστιανούς (Καμπατζά, 2011: 17).

### Μεταφράσεις:

| «Άγκυρα», 2001,<br>Χιωτέλλη, Κ.                                                                              | «Άτροπος», 2002, Μπόρας,<br>Γ.                                                                                       | «Παπαδόπουλος» 2003,<br>Πούλος, Κ. | «Μίνωας», 2011,<br>Σκαρδάση-Διονυσίου, Ε. |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|-------------------------------------------|
| — Δε μου λες,<br>Αλεξανδρή, τι θα πει,<br>τώρα, στην κατεβασία<br>των Χριστουγέννων, «ὁ<br>ἀνυψώσας τὸ κέρας | — Για πες μου Αλεξανδρή,<br>ὅταν λέμε τα<br>Χριστούγεννα, «ὁ<br>ανυψώσας το κέρας ημῶν»,<br>ποιος εἶναι ο ανυψώσας;» | —                                  | —                                         |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                      |  |  |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|
| <p>ήμῶν»; Ποιος είναι αυτός ο άνυψώσας;<br/>— Να, ο ανιψιός σας; Απαντούσε ο κυρ Αλεξάνδρης που δεν καταλάβαινε διαφορετικά τη λέξη.<br/>— Και τι θα πει «Σκύλα Βαβυλὼν τῆς βασιλίδος Σιών»; (εσύ Βαβυλὼν εσκύλευσες, δηλ. πήρες λάφυρα, από την Ιερουσαλήμ) ρωτούσε πάλι ο παπάς.<br/>— Να, σκύλα Βαβυλὼν απαντούσε ο ψάλτης, νομίζοντας ότι επρόκειται πράγματι για καμιά σκύλα.</p> | <p>— Ο ανιψιός σας, είπε ο κυρ Αλεξάνδρης που δεν καταλάβαινε τα λόγια αυτά.<br/>— Μήπως ξέρεις τι θα πει «Σκύλα Βαβυλὼν τῆς βασιλίδος Σιών»; ξαναρώτησε ο παπάς,<br/>— Μα η σκύλα Βαβυλὼν είπε ο ψάλτης εννοώντας κάποιο σκύλο.</p> |  |  |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|

**Πίνακας 2. Μεταφράσεις-απόσπασμα Β**

Οι μεταφράσεις από την Καίτη Χιωτέλλη για τον εκδοτικό οίκο «Άγκυρα» και τον Γιώργο Μπόρα για τον εκδοτικό οίκο «Άτραπος» φανερώνουν στο συγκεκριμένο απόσπασμα μεγάλη ξενοποιητική διάθεση, εφόσον διατηρείται με μεγάλη πιστότητα η παρατιθέμενη αναφορά. Εντούτοις, παρατηρείται μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο μεταφράσεις. Στη μετάφραση από την Καίτη Χιωτέλλη προστίθεται ενδοκειμενική παρενθετική επεξηγηματική μετάφραση για το απόφθεγμα από το θρησκευτικό κείμενο.

Όπως μας πληροφορεί ο Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος (1982: 287) το ρητό «Σκύλα Βαβυλὼν τῆς βασιλίδος Σιών» ανήκει στον Κανόνα Ὁρθου Χριστουγέννων, ὠδή ή, τροπ. δ'. Η διαφορετική αυτή τεχνική που ακολουθήθηκε από τους δύο μεταφραστές φανερώνει έως ενός σημείου και τις στοχεύσεις τους. Η Καίτη Χιωτέλλη πιθανότατα επιθυμεί να μεταφέρει με κάθε τρόπο το πνεύμα ολόκληρου του κειμένου, δίχως ο νεαρός αναγνώστης να χάσει το νόημα ούτε από μια λέξη. Ο Γιώργος Μπόρας, ωστόσο, υποθέτουμε ότι θέλει να διατηρήσει το σκωπτικό στοιχείο και να παραμείνει σύντομος. Δεν προβαίνει σε περαιτέρω επεξηγήσεις, εφόσον μπορεί να γίνει αντιληπτή η πηγή

του χιούμορ, παρότι ο νεαρός αναγνώστης, πιθανότατα δεν είναι εξοικειωμένος με το θρησκευτικό κείμενο.

Από την άλλη πλευρά, στις άλλες δύο μεταφράσεις παρατηρούμε ότι το σκωπτικό αυτό απόσπασμα διαγράφεται. Οι χιουμοριστικές αναφορές, που βασίζονται στον εμπαιγμό του ιερέα με την αφέλεια και την αμορφωσιά των ενοριτών του, παραλείπονται, παρόλο που στο πρωτότυπο κείμενο καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση. Το χιούμορ εκπορεύεται από την φωνολογική σύμπτωση λέξεων της εκκλησιαστικής γλώσσας και της καθομιλουμένης. Οι σύγχρονοι ανήλικοι αναγνώστες, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι εξοικειωμένοι με αυτού του είδους τη γλωσσική διαφοροποίηση, της εκκλησιαστικής δηλαδή γλώσσας και της καθομιλουμένης, τόσο από τις λειτουργίες που έχουν παρακολουθήσει όσο και από τα τροπάρια που διδάσκονται στο πλαίσιο της σχολικής ύλης του μαθημάτων των «Θρησκευτικών» και από την πρωινή προσευχή πριν από τη διδασκαλία. Αυτή η «διγλωσσία» αποτελεί συχνά στην καθημερινότητα των ανηλίκων πηγή χιούμορ, εφόσον εύκολα προκύπτουν λογοπαίγνια με τις ομόηχες λέξεις. Γι' αυτούς τους λόγους, υποθέτουμε ότι ο μικρός αναγνώστης θα μπορούσε να ταυτιστεί με την αφέλεια που επιδεικνύει ο κυρ-Αλεξανδρής και να του προκληθεί πηγαίο γέλιο. Παρόλα αυτά, από τη διαγραφή αντιλαμβανόμαστε ότι θεωρήθηκε ορθότερο να μην συμπεριληφθούν οι αναφορές, ίσως επειδή εγείρουν ζητήματα θρησκευτικής και επαγγελματικής ευσυνειδησίας, όπως σκιαγράφονται από τη συμπεριφορά του ιερέα.

Μέχρι πρό ὀλίγων ἐτῶν ἐσώζοντο ἀκόμη οἰκίαι τινὲς μὲ τὰς στέγας καὶ τὰ πατώματά των ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ τελευταῖον, ἡ ὀλιγορία τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, ὁ ὄκνος τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ νὰ ἐπισκέπτονται τὸ Κάστρον συχνότερα, καὶ ἡ ἀσυνειδησία ὀλίγων τινῶν συλαγωγῶν, πλεονεκτῶν ἢ οἰκοδόμων, εἶχε καταστήσει ἐρειπίων σωρὸν τὸ Κάστρον. Ἐντεῦθεν ἀμελήσαντες καὶ οἱ ἐφημέριοι τῆς σημερινῆς πολίχνης, ἄφηναν ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἀλειτούργητον τὸν ναὸν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς.

**Πίνακας 3. Απόσπασμα Γ**

Στο ίδιο διήγημα βρίσκουμε ένα ακόμη σχόλιο συγγραφέα, αναφερόμενο αυτή τη φορά στην κακή διοίκηση των δημοτικών αρχών, την εκμετάλλευση των υπαρχόντων πόρων από καιροσκόπους της εποχής και την παραμέληση των μνημείων, γεγονότα που συνέβαλαν στην καθίζηση του κάστρου. Παρότι δεν πρόκειται για ένα απόσπασμα αμιγώς χιουμοριστικό, αναδύεται, όμως, έντονα η σαρκαστική διάθεση του συγγραφέα.

### Μεταφράσεις:

| «Άγκυρα», 2001,<br>Χιωτέλλη, Κ.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | «Άτροπος», 2002, Μπόρας,<br>Γ.                                                                                                                                                                | «Παπαδόπουλος» 2003,<br>Πούλος, Κ.                                                                                                            | «Μίνωας», 2011,<br>Σκαρδάση-Διονυσίου, Ε.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ως πριν από λίγα χρόνια, σωζόνταν ακόμα μερικά σπίτια, με τις στέγες και τα πατώματά τους μέσα στο φρούριο, αλλά τελευταία, η αμέλεια των δημοτικών αρχών, η απροθυμία των ανθρώπων να επισκέπτονται συχνότερα το Κάστρο, και η ασυνειδησία λίγων αρχαιοκάπηλων, πλεονεκτών ή οικοδόμων, είχε καταντήσει το Κάστρο σωρό ερειπίων. Γι' αυτό, είχαν αδιαφορήσει και οι εφημέριοι της σημερινής μικρής πολιτείας, και άφηναν από χρόνια τώρα αλειτούργητο το ναό της Γέννησης του Χριστού, την ίδια τη μέρα της γιορτής. | [...]Τώρα είχαν μείνει τα μισογκρεμισμένα σπίτια στο Κάστρο. Ο ναός του Κάστρου ήταν η παλιά Μητρόπολη του Φρουρίου, αλλά όσο πέραγαν τα χρόνια όλο και ξεχνάγανε να κάνουνε λειτουργία εκεί. | Μέσα στο Κάστρο αντίκρυσαν την εκκλησία της Γέννησης του Χριστού, χτισμένη πριν από αιώνες, από τα λίγα χτίσματα που διατηρούνταν ακόμα καλά. | Μέχρι πριν από λίγα χρόνια σωζόνταν ακόμη μερικά σπίτια, με τις στέγες και πατώματα τους, μέσα στο φρούριο, αλλά τελευταία, η αδιαφορία των δημάρχων, η οκνηρία <sup>1</sup> των ανθρώπων να επισκέπτονται το Κάστρο συχνότερα και η ασυνειδησία κάποιων λίγων ιερόσυλων <sup>2</sup> κάποιων πλεονεκτών ή οικοδόμων, είχαν μετατρέψει το Κάστρο σε σωρό ερειπίων. Γι' αυτούς τους λόγους αμέλησαν και οι εφημέριοι της σημερινής πολίχνης <sup>3</sup> και άφησαν εδώ και χρόνια αλειτούργητο το ναό της Γεννήσεως του Χριστού την ημέρα της γιορτής Του. |

<sup>1</sup> έλλειψη ζωηρότητας και ενεργητικότητας  
<sup>2</sup> αυτός που αρπάζει σκεύη και αντικείμενα από τις εκκλησίες, ο ασεβής  
<sup>3</sup> μικρή πόλη

### Πίνακας 3: Μεταφράσεις-απόσπασμα Γ

Για άλλη μια φορά το απόσπασμα φαίνεται να διατηρείται στη μετάφραση της Καίτης Χιωτέλλη, αλλά παρατηρούμε ότι το ίδιο συμβαίνει στη μετάφραση της Ελπίδας Σκαρδάση-Διονυσίου. Επιπροσθέτως, στη μετάφραση από την Ελπίδα Σκαρδάση-Διονυσίου παρατηρούμε μια ακόμη τεχνική, αυτή της «επεξήγησης ενός σημείου του κειμένου σε σημείο εκτός του κειμενικού συνόλου» και στη συγκεκριμένη περίπτωση

πρόκειται για αριθμημένες υποσελίδιες υποσημειώσεις, οι οποίες παρατηρούνται σε όλη την έκταση του βιβλίου.

Αναφορικά με τις άλλες δύο μεταφράσεις παρατηρούμε την έντονα απλοποιητική διάθεση από τους δύο μεταφραστές. Στην περίπτωση της μετάφρασης από τον Γιώργο Μπόρα και τον εκδοτικό οίκο «Άτροπος» αποδίδεται η εικόνα των ερειπίων και η αμέλεια των εφημερίων να λειτουργήσουν στο σημείο αυτό για χρόνια, παρόλα αυτά διαγράφεται η κριτική του Παπαδιαμάντη προς την αυτοδιοικητική αρχή, αλλά και τους ασυνείδητους τυχολώκτες. Στη μετάφραση από τον Κώστα Πούλο και τον εκδοτικό οίκο «Παπαδόπουλος» δεν μεταφέρεται το σατιρικό πνεύμα του αποσπάσματος, αλλά ούτε η εικόνα των ερειπίων και της παραμέλησης του Κάστρου.

Ὁ ἀγαθὸς γέροντας ἦτο ἐκ τοῦ ἀμιμήτου ἐκείνου τύπου τῶν ψαλτῶν, ὧν τὸ γένος ἐξέλιπε δυστυχῶς σήμερον. Ἐψάλλε κακῶς μὲν, ἀλλ' εὐλαβῶς καὶ μετ' αἰσθήματος. Κανὲν σχεδὸν κῶλον δὲν ἔλεγεν ὀρθῶς, οὔτε μουσικῶς οὔτε γραμματικῶς. Πότε ἔν καὶ ἥμισυ κῶλον τὰ ἦνου εἰς ἓν, πότε δύο καὶ ἥμισυ τὰ διήρει εἰς τέσσαρα. Ἀλλὰ προκριτωτέρα ἢ ἀμάθεια τῆς δοκησιοφίας...

#### Πίνακας 4. Απόσπασμα Δ

Ο Παπαδιαμάντης για άλλη μια φορά διακωμωδεῖ την αμορφωσιά του ψάλτη, που οδηγεί σε λάθος απαγγελίες, αλλά και αρρυθμίες κατά την ερμηνεία των ψαλμών. Εντούτοις, καθιστά απευθείας σαφές, ότι προτιμά την άγνοια και την αμάθεια του απλού λαϊκού ανθρώπου από την ψευτοσοφία των επιτηδείων, που μεριμνούν για τα συμφέροντά τους.

#### Μεταφράσεις:

| «Άγκυρα», 2001,<br>Χιωτέλλη, Κ.                                                                                                                                                                                | «Άτροπος», 2002, Μπόρας,<br>Γ.                                                                                                                                     | «Παπαδόπουλος» 2003,<br>Πούλος, Κ. | «Μίνωας», 2011,<br>Σκαρδάση-Διονυσίου, Ε. |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|-------------------------------------------|
| Ο καλὸς γέροντας ἦταν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ἀμιμήτον τύπο τῶν ψαλτῶν, που δυστυχῶς το εἶδος τους ἔχει χαθεῖ σήμερα. Ἐψελνε ἀτεχνα, ἀλλὰ με εὐλάβεια καὶ με αἴσθημα. Σχεδὸν κανένα τμήμα ἐνὸς ὕμνου δὲν το ἔλεγε οὔτε | [...] Ὅσοι ἀπὸ τους ἀκροατὲς νύσταζαν κοιμήθηκαν στα στασίδια τους, γιατί ο κυρ-<br>Αλεξανδρῆς ἐψελνε μονότονα καὶ κουραστικά, ἀλλὰ με πολλή εὐλάβεια καὶ σεβασμό, | —                                  | —                                         |

|                                                                                                                                                                                               |  |  |  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|--|
| με τη σωστή του μουσική ούτε με τη σωστή γραμματική του. Πότε ένα και μισό τμήμα τα ένωνε σε ένα, πότε δύο και μισό τα διαιρούσε σε τέσσερα. Προτιμότερη όμως η αμάθεια από την ψευτοσοφία... |  |  |  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|--|--|

**Πίνακας 4: Μεταφράσεις-απόσπασμα Δ**

Στην μεταφρασμένη έκδοση από την Καίτη Χιωτέλλη διατηρείται με μεγάλη ακρίβεια το απόσπασμα του πρωτοτύπου στο κείμενο-στόχος. Στην έκδοση από τον Γιώργο Μπόρα συναντάμε μια πιο απλοποιημένη μορφή του αποσπάσματος. Μεταφέρεται το νόημα του αποσπάσματος, στερείται, εντούτοις, του χιουμοριστικού πνεύματος που είχε προσδώσει ο συγγραφέας στο πρωτότυπο. Αναφορικά με τις άλλες δύο μεταφράσεις, διαγράφηκε πλήρως η χιουμοριστική αυτή αναφορά κατά τη μεταφορά του έργου στον πολιτισμό-στόχος. Πιθανότατα, ο λόγος έγκειται στις περιορισμένες γνώσεις που διαθέτουν οι ανήλικοι αναγνώστες σχετικά με την ψαλτική, ώστε να μπορέσει να γίνει αντιληπτό το κωμικό στοιχείο από αυτούς.

## **6. Συμπεράσματα**

Ο εκδοτικός οίκος «Άγκυρα», στην υπό εξέταση έκδοση σε μετάφραση από την Καίτη Χιωτέλλη, διατηρεί το κείμενο-πηγή αντικριστά με το μεταφρασμένο, σε μια προσπάθεια να μην απομακρυνθεί το μεταφρασμένο κείμενο από το πρωτότυπο. Η εκδοτική αυτή απόφαση υποδηλώνει διττή σκοπιμότητα: την αποφυγή της απώλειας του πνεύματος του πρωτοτύπου κειμένου και, σε δεύτερο επίπεδο, τη γνωριμία του ανήλικου αναγνώστη με το κείμενο-πηγή και την άμεση πρόσβαση του σε αυτό, σε περίπτωση που το θελήσει. Παρόλο που μπορούν να αναγνωριστούν τα θετικά της παράθεσης του πρωτοτύπου κειμένου στην ίδια έκδοση με τη μετάφρασή του, προδίδεται, παράλληλα, -θα μπορούσαμε να πούμε- η έλλειψη πίστης στην εμπορική, αλλά και λογοτεχνική, αυτοτέλεια του μεταφρασμένου κειμένου έναντι του

πρωτοτύπου. Εντούτοις, η επιδεικνυόμενη τάση της μετάφρασης καθόλη την έκταση του βιβλίου είναι ξενοποιητική, ενώ γίνεται συχνά η χρήση της τεχνικής της παρενθετικής ενδοκειμενικής παρενθετικής μετάφρασης, ώστε να διευκρινιστούν τα πιο δυσνόητα για τους ανηλίκους σημεία του πρωτοτύπου. Η μεταφράστρια δεν διστάζει μάλιστα, στην αρχή του βιβλίου να παραθέσει ένα εισαγωγικό σημείωμα, όπου εκθέτει τους μεταφρασεολογικούς της προβληματισμούς και τις μεταφραστικές δυσκολίες που συνάντησε με στόχο να βάλει όλους τους σύγχρονους αναγνώστες στον κόσμο του Παπαδιαμάντη.

Ξενοποιητική τάση παρουσιάζει και ο εκδοτικός οίκος «Άτροπος» μεταφέροντας το πνεύμα του κειμένου, εντούτοις σε μια αρκετά πιο απλοποιημένη και συντομευμένη σε γλώσσα και σε πνεύμα έκδοση.

Ο εκδοτικός οίκος «Παπαδόπουλος» από την άλλη μεριά θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει λάβει τη μεγαλύτερη ελευθερία όσον αφορά τη διασκευή των έργων αυτών και την απόδοση τους για ανηλίκους. Απομακρύνεται σε ορισμένα σημεία αρκετά από το πνεύμα του πρωτοτύπου και η γενικότερη αίσθηση είναι ότι η μετάφραση διακατέχεται από διδακτικές σκοπιμότητες και εμπίπτει σε παιδαγωγικές νόρμες. Στο πλαίσιο αυτής της οικειοποιητικής τάσης φαίνεται το χιούμορ, με τη μορφή που το συναντάμε στο πρωτότυπο, αποτελεί από τα στοιχεία που διαγράφονται στο σύνολο των εκδοθέντων διηγημάτων του βιβλίου, αλλά ενυπάρχει σε άλλα σημεία και εκδηλώνεται και εκφράζεται διαφορετικά, σε συγκεκριμένα, που θεωρεί ο μεταφραστής ότι μπορούν να γίνουν αντιληπτά από τον αναγνώστη. Εντούτοις, παραμένει λογοτεχνικά ένα απόλυτα ανεξάρτητο και αυτοτελές έργο που μπορεί, σε πρώτο επίπεδο, να διαβαστεί με μεγάλη ευχαρίστηση από τους μικρούς αναγνώστες, καθώς παρουσιάζει τη δική του λογοτεχνικότητα και σε δεύτερο επίπεδο, να αποτελέσει το έναυσμα για τη μετέπειτα επαφή των νέων αναγνωστών με το πρωτότυπο έργο του Παπαδιαμάντη.

Αρκετά πιστή μετάφραση επιδεικνύεται και από τον εκδοτικό οίκο «Μίνωας και την Ελπίδα Μ. Σκαρδάση-Διονυσίου. Η μεταφράστρια προβαίνει σε εξωκειμενικές αριθμημένες παραπομπές στο κάτω μέρος της σελίδας για να υποβοηθηθεί ο ανήλικος αναγνώστης. Εντούτοις, παρόλη τη συνολική ξενοποιητική τάση που επιδεικνύεται σε όλο το βιβλίο, διαγράφονται ορισμένες αναφορές, οι οποίες μπορεί να θεωρήθηκαν ότι δεν συνάδουν στο γνωστικό επίπεδο των ανήλικων αναγνωστών, όπως είναι οι θρησκευτικές αναφορές και το χιούμορ.

Το πρωτότυπο έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη αναγνωρίζεται από τους εκδοτικούς οίκους ως ύψιστης αξίας, ενώ δημοφιλής είναι η σκέψη, σε μια μεγάλη μερίδα φιλολόγων και λογοτεχνών, ότι πρέπει να μείνει ανέγγιχτο. Η γλωσσική και υφολογική απλοποίηση των έργων αυτών δεν σημαίνει και την αντικατάσταση των πρωτοτύπων ή την αναστολή της μεταγενέστερης γνωριμίας των σημερινών ανήλικων αναγνωστών με το πρωτότυπο, όταν πλέον θα κατέχουν τα εφόδια που απαιτούνται για την κατανόησή του. Από την άλλη μεριά, τίθεται ένα ακόμη ερώτημα. Χρειαζόμαστε τόσες πολλές αναμεταφράσεις του έργου του Παπαδιαμάντη για παιδιά και νέους; Η απάντηση είναι ναι. Τουλάχιστον από εκδοτικής άποψης, εφόσον οι εκδόσεις αυτές συνεχίζουν να είναι κερδοφόρες και να έχουν ανταπόκριση στο αγοραστικό κοινό, θα συνεχίσουν να υπάρχουν και νέα αντίτυπα αυτών. Από την πλευρά του ανήλικου αναγνώστη, τα παιδιά έχουν ανάγκη να νιώθουν οικειότητα με το βιβλίο που κρατούν στα χέρια τους. Επομένως, από τη δεκαετία του 1930, όπου συναντήσαμε τις πρώτες διασκευές, μέχρι τον 21<sup>ο</sup> αιώνα, οι καινούργιες εκδόσεις και αναμεταφράσεις, έχουν απολέσει το πολυτονικό σύστημα, έχουν αναδιαμορφωθεί και εκμοντερνιστεί εικονογραφικά, έχουν ενσωματώσει ή αποτινάξει παιδαγωγικές και διδακτικές νόρμες ανάλογα με τις υφιστάμενες κοινωνικές συμβάσεις και έχουν εκσυγχρονιστεί λογοτεχνικά σύμφωνα με τις τάσεις της εποχής δημιουργίας τους. Τέλος, όπως έχει

επισημάνει χαρακτηριστικά ο Lefevere (1992:110): «εάν το έργο ενός συγγραφέα δεν επαναδιατυπώνεται, σύντομα θα ξεχαστεί» (“if a writer is no longer rewritten, his or her work will be forgotten”).

### Βιβλιογραφία

- Αγγελή, Ε. (2014) «Διασκευές κειμένων του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη στη σειρά “Τα Ελληνικά” των εκδόσεων “Παπαδόπουλος”, *Μεταπτυχιακή εργασία*, Ρόδος: Πανεπιστήμιο Ρόδου.
- Alberghene, Janice M. (1989) ‘Humor in Children’s Literature’, in P. E. McGhee (ed) *Humor and children’s development: a guide to practical applications*, United States of America: The Haworth Press, pp. 223-245.
- Attardo, S. (2000) ‘Irony as relevant inappropriateness’, *Journal of Pragmatics*, No 32, pp. 793–826.
- Berman, A. (1985). *Les Tours de Babel*, Toulouse: Mauvezin, Trans-Europ-Repress.
- Γαβριηλίδου, Σ. (2014) «Μεταφράζοντας το χιούμορ σε λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά: Οι περιπέτειες του χιούμορ στις Περιπέτειες του Πινόκιο» in *Studying Humour – International Journal*, Vol. 1, pp. 1-17 (available at <https://ejournals.lib.auth.gr/humour/article/download/4341/4415>. Accessed: 27.07.2020).
- Γαβριηλίδου, Σ. (2018) *Εκδότες, βιβλία, παιδιά*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Δάφνης, Σ. (2005) «Το χιούμορ του Παπαδιαμάντη», στο Γ., Φαρίνου-Μαλαματάρη (επιμ.) *Εισαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη : επιλογή κριτικών κειμένων*, Ηράκλειο : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σσ.147-155.
- Ersland, A. (2014) ‘Is Change Necessary? A study of norms and translation universals in intralingual translation’, *MA Thesis*, Bergen: University of Bergen.

Καμπατζά, Β. (2011) *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Η ανίχνευση του κωμικού στοιχείου στο έργο του*, Αθήνα: Σοκόλης.

Κανατσούλη, Μ. (1993) *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου*, Αθήνα: Έκφραση.

Καργιώτης, Δ. (2017). *Γεωγραφίες της μετάφρασης*. Αθήνα: Κάππα εκδοτική

Klingberg, G. (1986). *Children's Fiction in the Hands of the Translators*. Lund: Bloms Boktryckeri Ab.

Κόρκα, Ν. & Γαβριηλίδου, Σ. (2018) «Εξετάζοντας τις μεταφραστικές παρεμβάσεις και τροποποιήσεις του βιβλίου *Το Καπλάνι της Βιτρίνας* της Άλκης Ζέη κατά τη μεταφορά του στη γαλλική γλώσσα», *Πρακτικά του 4ου Σταυροδρομίου γλωσσών και πολιτισμών: Διδακτικές της πολυγλωσσίας και γλωσσικές πολιτικές*, 2-3 Ιουνίου, 2016, Θεσσαλονίκη: Παιδαγωγική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης & Ομάδα Πολύδρομο, σσ.189-199 (διαθέσιμο στο [http://stavrodromiglwsswn.auth.gr/files/F\\_PRAKTIKA\\_4th%20Crossroads.pdf](http://stavrodromiglwsswn.auth.gr/files/F_PRAKTIKA_4th%20Crossroads.pdf). Τελευταία ανάκτηση 29.07.2020).

Κόρκα, Ν. (2018) «Το τραύμα στη μεταφρασμένη παιδική και εφηβική λογοτεχνία: The Book Thief», *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις Επιστήμες Αγωγής και Εκπαίδευσης*, τ. 4, σσ. 144-165 (διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/dialogoi/article/view/15833/16993>. Τελευταία ανάκτηση 29.07.2020).

Lathey, G. (Ed.) (2006) *The translation of children's literature: A Reader*, Cleveon & Buffalo & Toronto: Multilingual Matters.

Lathey, G. (2010) *The role of Translators in Children's Literature: Invisible Storytellers*, New York & London: Routledge.

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, London & New York: Routledge.

Meek, M. (Ed.) (2001) *Children's Literature and National Identity*, London: Trentham Books.

Oittinen, R. (2000) *Translating for Children*, New York & London: Garland Publishing.

Παπαδημητρακόπουλος, Η. (1992). *Επί πτίλων αύρας νυκτερινής. 5 κείμενα για τον Παπαδιαμάντη*, Αθήνα: Νεφέλη.

Pinsent, P. (Ed.) (2006) *No Child Is an Island: The Case for Children's Literature in Translation*, Lichfield: Pied Piper Publishing.

O' Sullivan, E. (2010) *Συγκριτική Παιδική Λογοτεχνία*, Τ. Τσιλιμένη (επιμ.), Π. Πανάου, Π & Ε., Ξενή (μτφρ.), Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Xeni, Elena (2006) 'The Problems of Translating Humour: A Case Study of Adrian Mole', in P. Pinsent (ed). *No Child Is an Island: The Case for Children's Literature In Translation*, pp. 62-73, Lichfield: Pied Piper Publishing.

Xeni, E. (2010). 'Meeting Childhood Needs: The Need for Humor in Children's Literature', in L. Hopkins, W.C. Turgeon, M. Maclean (eds.) *Negotiating Childhood*, Oxford: Interdisciplinary Press, pp. 151-160 (available at <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2010/06/xenipaper.pdf>. Accessed: 29.07/2020).

Zethsen-Korning, K. (2009). 'Intralingual translation: An attempt at description', *Meta: Journal des traducteurs- Érudit*, Vol. 54, No. 4, Montreal: Les Presses de l'Université de Montréal, pp. 795-812.

### Ηλεκτρονικές πηγές

Σαραντακος, Ν. (2017) «Σκυλεύουν χωρίς σκύλους» (διαθέσιμο στο <https://sarantakos.wordpress.com/2017/06/13/skyla/#more-17186>. Τελευταία ανάκτηση 29/07/2020).

### Πρωτότυπο έργο

Παπαδιαμάντης, Α. (1982) *Απαντα*. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.), τ' 2, Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος.

### Μεταφρασμένα έργα

Παπαδιαμάντης, Α. (2001) *Χριστουγεννιάτικα διηγήματα*. Κ. Χιωτέλλη (με τα πρωτότυπα κείμενα σε απλούστερη γλώσσα για παιδιά και νέους), Ε. Τσακμάκη, (εικονογράφηση), Αθήνα: Άγκυρα.

Παπαδιαμάντης, Α. (2002) *Παιδικά διηγήματα*. Γ. Μπόρας, (διασκευή), Γ. Δελφίνο (εξώφυλλο-εικονογράφηση), Αθήνα: Άτροπος.

Παπαδιαμάντης, Α. (2003) *Διηγήματα*. Κ. Πούλος (απόδοση για παιδιά), Π. Αθανασίου, (εικονογράφηση), Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Παπαδιαμάντης, Α. (2011) *Διηγήματα για τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά*. Ε. Μ. Σκαρδάση-Διονυσίου (μεταγραφή-επιμέλεια κειμένου), Σ. Γούσης (εικονογράφηση), Αθήνα: Μίνωας.

---

<sup>1</sup> Στην παρούσα έρευνα με τον όρο «αναμετάφραση» θα εννοείται η νέα μετάφραση ενός κειμένου-πηγή το οποίο έχει ήδη μεταφραστεί στο παρελθόν στην ίδια γλώσσα ή γλωσσικό κώδικα για το ίδιο αναγνωστικό κοινό-στόχος, ενώ με τον όρο «επανέκδοση» εννοείται η νέα έκδοση ενός έργου το οποίο έχει μεταφραστεί στο παρελθόν για το ίδιο αναγνωστικό κοινό-στόχος, στην ίδια γλώσσα και γλωσσικό κώδικα από τον ίδιο μεταφραστή για τον ίδιο εκδοτικό οίκο. Η αλλαγή μεταφραστή για την μετάφραση του ίδιο κειμένου-πηγή από τον ίδιο εκδοτικό οίκο θα αντιμετωπίζεται ως αναμετάφραση.